

глобальних проблем сучасності, а саме проблем, що стосуються відносин людина і природа. Культурологічний підхід передбачає дослідження проблем, пов'язаних зі становленням єдиної глобальної культури.

Але слід зазначити, що сутність сучасних перетворень, які відбуваються в нас на очах, дають нам право говорити про глобалізацію як про якісно нову суспільну реальність, а не як про розвиток давно створених тенденцій. На сучасному етапі розвитку глобалізації ми вже спостерігаємо уніфікацію деяких сфер життєдіяльності суспільств.

Чернишова Людмила Михайлівна

викладач кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ПАРАДОКСИ ПСИХОАНАЛІЗУ

Поділ психіки на свідоме й несвідоме є основною передумовою психоаналізу, і тільки він дає можливість науці зрозуміти важливі патологічні процеси у свідомому житті. Психоаналіз не може перенести сутність психічного у свідомість, але повинен розглядати свідомість як щось психічне, як те, що може приєднуватися або не приєднуватися до інших його якостей. Бути свідомим – насамперед суто описовий термін, що спирається на безпосереднє й надійне сприйняття. Досвід показує, що психічний елемент, наприклад, уявлення, звичайно не буває довгостроково свідомим. Характерним є те, що стан усвідомлення швидко проходить; уявлення, в цей момент свідоме, у наступну мить перестає бути таким, однак може знову стати свідомим за відомих, легко досяжних умов. Яким воно було в проміжний момент – відомо; можна сказати, що воно було прихованим, маючи на увазі те, що воно в будь-який момент здатне було стати свідомим. Якщо сказати, що воно було несвідомим, то це також буде правильний опис. Це несвідоме, у такому випадку, збігається або приховано потенційно свідомим.

Звідси постає психоаналітична теорія, яка стверджує, що такі уявлення не стають свідомими тому, що їм протидіє невідома сила, що без цього вони могли б стати свідомими, і тоді можна було б побачити, як мало вони відрізняються від інших загальноновизнаних психічних елементів. Цю теорію не можна спростувати тому, що в психоаналітичній техніці знайшлися засоби, за допомогою яких можна усунути протидіючу силу й довести відповідні уявлення до свідомості. Стан, у якому вони (уявлення) перебували до свідомості, називається витисненням, а сила, що призвела до витиснення та підтримувала його, відчувається під час психоаналітичної роботи як опір.

Звертаючись до осмислення психічної реальності, Фрейд намагається переосмислити положення про тотожність людської психіки зі свідомістю. Він приймає гіпотезу про існування несвідомого шару людської психіки, у надрах якого відбувається особливе життя, про те, що цей шар ще недостатньо вивчений та осмислений, проте реально значимий і помітно відрізняється від сфери свідомості. Причому якщо у філософічних системах минулого визнання самостійного статусу несвідомо обмежувалося в найкращому разі спробами розгляду взаємин між свідомими й несвідомими процесами, то Фрейд іде далі. Він не тільки розглядає взаємини між двома сферами людської психіки, тобто свідомістю й несвідомим, але й прагне розкрити змістовні характеристики самого несвідомого, психічного, виявити ті глибинні процеси, які протікають по ту сторону свідомості. Для Фрейда бути свідомим – означає мати безпосереднє й надійне сприйняття. Говорячи ж про сприйняття у сфері несвідомого, він порівнює сприйняття свідомістю несвідомих процесів зі сприйняттям органами почуттів зовнішнього світу. Розглядаючи питання про відносини між свідомістю й несвідомим, Фрейд виходить із того, що всякий щиросердечний процес існує спочатку в несвідомому й тільки потім може виявитися у сфері свідомості. Причому перехід у свідомість – це аж ніяк не обов'язковий процес, тому що далеко не всі психічні акти стають свідомими. На думку Фрейда, психічно реальне існує в різних процесах так само, як несвідоме психічне може проявлятися в різноманітних вираженнях. Незалежно від того, із чим має справу людина, із зовнішньою дійсністю або з якими-небудь уявними продуктами діяльності, чи це фантазія, мрії або ілюзії, усе це може сприйматися нею як психічна реальність. Більше того, для Фрейда фантазія виявляється такою формою людського існування, у якій індивід звільняється від домагань із боку зовнішньої реальності, не знаходить колишню волю, раніше втрачену ним у силу необхідності зважати на навколишній реальний світ.

Психоаналіз (від греч. *psyche* – душа й *analysis* – рішення) – частина психотерапії, лікарський метод дослідження, розвинутий З. Фрейдом для діагностики й лікування істерії. Потім він був перероблений Фрейдом у психологічну доктрину, спрямовану на вивчення прихованих зв'язків та основ людського душевного життя. Ця доктрина будується на припущенні, що відомий комплекс патологічних уявлень, особливо сексуальних, «витісняється» зі сфери свідомості й діє вже зі сфери несвідомого (яке мислиться як сфера панування сексуальних прагнень) і під усякими масками проникає у свідомість і загрожує духовній єдності Я, включеного в навколишній світ.

У дії таких витіснених «комплексів» вбачали причину забування, застережень, мрій, помилкових учинків, неврозів (істерії), лікування їх намагалися проводити таким чином, щоб під час бесіди («аналізу») можна було вільно викликати ці комплекси з глибини несвідомого й усувати їх (шляхом бесіди або відповідних дій). Прихильники психоаналізу приписують сексуальному («лібідо») центральну роль, розглядаючи людське щиросердечне життя в цілому як сферу панування несвідомих сексуальних прагнень до за-

доволення або до незадоволення.

У результаті творчої еволюції З. Фрейд розглядає організацію психічного життя у вигляді моделі, що має своїми компонентами різні психічні інстанції, позначені термінами: Воно (Ід), Я (Его) і Понад-Я (Супер-Его).

Це називають структурою особистості за моделлю З. Фрейда. Під Воно (Ід) розумілася найбільш примітивна інстанція, що охоплює все природжене, генетично первинне, підпорядковане принципу задоволення, яке нічого не знає ні про реальність, ні про суспільство. Вона споконвічно ірраціональна й аморальна. Її вимоги повинна задовольняти інстанція Я (Его).

Его – відповідає принципу реальності, виробляючи ряд механізмів, що дозволяють адаптуватися до середовища, упоратися з його вимогами. Его – посередник між стимулами, що йдуть як із навколишнього світу, так і з глибин організму, з одного боку, і відповідними руховими реакціями – з іншого. До функцій Его належать самозбереження організму, збереження досвіду зовнішніх впливів у пам'яті, запобігання загрозливим впливам, контроль над вимогами інстинктів (що виходять від Ід).

Особливе значення надавалося Понад-Я (Супер-Его), що служить джерелом моральних і релігійних почуттів, що є контролюючим і караючим агентом. Якщо Ід визначений генетично, а Я – продукт індивідуального досвіду, то Супер-Его – продукт впливів, що виходять від інших людей. Воно виникає в раннім дитинстві (пов'язано, відповідно до Фрейда, із комплексом Едіпа) й залишається практично незмінним у наступні роки. Понад-Я утвориться завдяки механізму ідентифікації дитини з батьком, що служить для нього моделлю. Якщо Я (Его) прийме рішення або зробить дію на угоду Воно (Ід), але на противагу Понад-Я (Супер-Его), то воно зазнає покарання у вигляді докорів совісті, почуття провини. Оскільки Понад-Я черпає енергію від Ід, то Понад-Я часто діє жорстоко. Від напруг, випробовуваних під тиском різних сил, Я (Его) рятується за допомогою спеціальних «захисних механізмів» – витиснення, раціоналізації, регресії, сублімації й ін. Витиснення означає мимовільне усунення зі свідомості почуттів, думок і прагнень до дії. Переміщаючись у сферу несвідомого, вони продовжують мотивувати уявлення, тиснуть на нього, переживаються у вигляді почуття стурбованості. Регресія – зісковзання на більш примітивний рівень уявлення або мислення. Сублімація – один із механізмів, за допомогою якого заборонна сексуальна енергія, переміщаючись на несексуальні об'єкти, розряджається у вигляді діяльності, прийнятної для індивіда й суспільства. Різновидом сублімації є творчість.

Учення Фрейда прославилося насамперед тим, що проникло в схованки несвідомого, або, як іноді говорив сам автор, «пекло» психіки. Однак, якщо обмежитися цією оцінкою, то можна випустити з уваги інший важливий аспект: відкриття Фрейдом складних, конфліктних відносин між свідомістю й неусвідомлюваними психічними процесами, що вирують за поверхнею свідомості, по якій сковзає під час самоспостереження погляд суб'єкта. Сама людина, думав Фрейд, не має перед собою прозорої, ясної картини складного при-

строю власного внутрішнього світу з усіма його течіями, бурями, вибухами. І тут на допомогу прийшов психоаналіз із його методом «вільних асоціацій».

Дотримуючись біологічного стилю мислення, Фрейд виділяв два інстинкти, що рухають уяву: інстинкт самозбереження й сексуальний інстинкт, що забезпечує збереження не індивіда, а всього виду. Цей другий інстинкт був виведений Фрейдом у розряд психологічної догми й названий лібідо. Несвідоме трактувалося як сфера, насичена енергією лібідо, сліпого інстинкту, що не знає нічого, крім принципу задоволення, який людина переживає, коли ця енергія розряджається. Пригнічений, витіснений сексуальний потяг розшифровувався Фрейдом за вільними від контролю свідомості асоціаціями його пацієнтів. Таке розшифрування Фрейд назвав психоаналізом.

Досліджуючи свої власні сновидіння, Фрейд дійшов висновку, що «сценарій» сновидінь за його гаданої безглуздості – не що інше, як код потаємних бажань, що задовольняється в образах-символах цієї форми нічного життя. Схема психосоціального розвитку особистості від дитячого віку до стадії, на якій виникає природний потяг до особи протилежної статі, розглядається Фрейдом у «Трьох нарисах з теорії сексуальності». Однією з провідних версій Фрейда є Едіпів комплекс як споконвічна формула ставлення хлопчика до батьків: хлопчик відчуває потяг до матері, сприймаючи батька як суперника, що викликає ненависть і страх.

У період Першої світової війни Фрейд уносить корективи у свою схему інстинктів. Поряд із сексуальним у психіці людини присутній інстинкт прагнення до смерті (Тонатос як антипод Еросу), за Фрейдом, цей інстинкт містить і інстинкт самозбереження. Під іменем Тонатос малося на увазі не тільки особливе тяжіння до смерті, але й до знищення інших, прагнення до агресії, що виводилася в ранг відомого, закладеного в самій природі людини біологічного спонукання. Фрейд знаходить першоджерело всіх проявів людської душі в потягах, що залягають у несвідомому, у глибинах психіки – звідси назва «глибинна психологія», що закріпилася за психоаналізом. Аналітик усюди шукає й знаходить сліди потягів, тієї психічної енергії, лібідо, що є в загальному те, що створює твори мистецтва або релігійні вірування. Людина у Фрейда – «людина бажуюча», у якої потяги й пристрасті передують свідомій поведінці й мисленню. Вона підлегла невблаганним потягам, прихованим за безліччю конвенціональних масок, але свідомий світ не стільки раціональний, скільки повний «раціоналізації», тобто підібраних для виправдання своїх учинків ідеальних мотивів, які не збігаються зі справжніми мотивами поведінки. «Розумність» людини досить обмежена, за ясними й виразними ідеями й образами свідомості ховаються темні й переплутані подання сновидінь і галюцинацій, психічні відображення інстинктивних потягів і неусвідомлюваних заборон.

Предметом психоаналізу є в першу чергу різного роду психопатології, у яких цей внутрішній світ бере гору над свідомим життям. Для позначення найглибшого рівня психічного життя Фрейд використав термін «Trieb», пе-

рекладений або як «інстинкт», або як «потяг». Хоча Фрейд постійно підкреслював зв'язок психічного життя з біологічною організацією (тому мова йде про інстинкти), ця біохімічна реальність, за його власним визнанням, нам невідома, і лише в якомусь віддаленому майбутньому наука зуміє повністю пояснити поведінку й мислення людини мовою хімії й фізіології. Психоаналіз має справу з психічними заступниками або представниками інстинктів. Ми стикаємося з особливою психічною реальністю: потяги споконвічно осмислені, тому вони можуть входити у свідомість у стані сновидіння або неврозу, у вигляді помилок (за Фрейдом, невинуватих), можуть впливати на свідомість. Потяг уже наділений змістом – це ніби прикордоння між біологічним і психічним, тут відбувається перехід ненаправленої енергії на конкретний об'єкт. Фрейд створив учення, що було використано не тільки для пояснення поведінки й мислення невротиків, але й для тлумачення емпіричних даних чи ледве не всіх соціальних і гуманітарних наук.

Фрейд підкреслював наявність конфліктів у психіці людини, став розглядати щиросердечне життя індивіда в його історії й у зв'язку з дією деяких соціальних факторів. Його заслугою є розробка питань про динамічне співвідношення несвідомих і свідомих мотивів дій людей, про наявність у психіці різних рівнів. Фрейдові вдалося показати й деякі негативні сторони сучасного йому суспільства, оскільки ті внутріпсихічні конфлікти, які він описував, були відбиттям умов існування людей у світі. Фрейд вважав, що біологія й психологія повинні бути тими «точними» науками, які закладуть фундамент для всієї сукупності соціальних і гуманітарних наук. Він зосередив всю увагу на тім, що, на його думку, властиво природі людини, тобто на деяких біопсихічних характеристиках, які, на відміну від різних привнесень культури, властиві всім людям. Моделлю його філософської антропології була не просто людина з її винятково психологічними задатками. Людська природа була зрозуміла йому з образу тих хворих невротиків, із якими він як лікар мав справу. Неврози, на його думку, не мають якого-небудь тільки їм властивого змісту, якого ми не могли б знайти у здорового. Невротиками занедужують теми ж комплексами, із якими ведемо боротьбу й ми, здорові люди. Зрештою, і здорова, і психіка, що відхилилася від норми, витлумачуються Фрейдом як результат еволюції лібідо (сексуального інстинкту), що відбувається в раннім дитинстві. Залежно від того, чи успішно був переборений «едіпів і електрин комплекси» чи ні, чи відбулася фіксація, затримка на одному з ранніх щаблів розвитку лібідо, протікає, відповідно до його вчення, усе доросле життя людини. За визначенням Фрейда, психоаналітиком є той, хто визнає існування первинних несвідомих процесів у психіці, учення про витіснення й опір, а також вважає, що фундаментом психоаналізу є теорія дитячої сексуальності й «едіпового комплексу».

Фрейд підкреслював, що несвідоме, по-перше, виступає як прояв інстинктів, по-друге, що саме енергія інстинктивних потягів визначає динаміку психічного життя людини, по-третє, що структура психіки, характер індивіда та всіх

соціально-культурних явищ повинні пояснюватися цією психодинамікою, і, на решті, що події й враження раннього дитинства визначають основні риси психіки індивіда. Однак у психоаналізі важливі й події недавнього минулого або сьогодні, які придушуються пацієнтом на несвідомому рівні (як правило, моральному – Супер-Его). На цих припущеннях і заснований метод психоаналізу.

Білик Анастасія Максимівна

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Халапсіс Олексій Владиславович

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ДЕЇЗМ ТА АТЕЇЗМ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В історії людської культури позиція деїзму й атеїзму проявлялася в пізнанні, світоглядних процесах, філософських дискусіях. У сучасній філософсько-правовій думці усе більше уваги приділяється вірі та релігії – це пов'язано з поліпшенням можливостей науки та зацікавленістю людей історичним минулим. За допомогою релігії люди, так би мовити, закривають прогалини там, де можливості людини вичерпані. Науковці все більше штовхають людей до атеїзму, «науковий атеїзм» розглядає релігійні погляди, включає природничу критику, обґрунтовує несумісність релігійного погляду на світ із науковими уявленнями в таких питаннях, як, наприклад, походження життя й людини, філософську критику, спрямовану на дискредитацію релігійного світогляду, а також історичну критику, яка пояснює походження й розвиток релігій як природний соціальний процес [1]. Учені все ще намагаються виокремити ті чинники, які штовхають людину або народ до атеїзму, але деякі загальні риси вже вимальовуються. Привабливість релігії часто обумовлена тим, що вона дає відчуття безпеки в нашому непередбачуваному світі. Тому не дивно, що найбільший відсоток невіруючих спостерігається в тих країнах, де рівень економічної, політичної й побутової стабільності досить високий.

Варто почати з визначень понять: атеїзм – це протиставлення існування божественного, інакше кажучи, безбожжя; деїзм – це віра в першопочаток, створений Богом, але водночас деїсти відчужують його втручання в сучасне буття.

Можна спостерігати сильний вплив деїзму на розвиток науки. Незва-